

DEDE KORKUT

Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
Cilt 6, Sayı 13 (Ağustos 2017), s. 38-50
DOI: <http://dx.doi.org/10.25068/dedekorkut24>
ISSN: 2147 - 590, Samsun- Türkiye

Özgün Makale/ Original Article

Geliş Tarihi: 07. 08. 2017
Kabul Tarihi: 17. 08. 2017

Derleme Sözlüğüne 'Kadın' Kavramı İle İlgili Katkılar*

Some Contributions to the Dictionary of Compiled Dialects in Regard to "Woman" Concept

Mediha MANGIR**

Öz

İnsan, yaşamını kolaylaştırmak ve çevresindekileri daha anlaşılır hale getirmek için varlıklar ve kavramlar arasında çeşitli ayrımlar, sınıflandırmalar yapar. İnsanın çevresindeki varlıkları ve kavramları adlandırması bu sınıflandırmaların başında gelir. Dilin söz varlığı içerisinde adlandırmalar önemli bir yer tutar. Bu çalışmada, "kadın" kavramı ad biliminin bakış açısıyla Türkiye Türkçesi ağızları esas alınarak değerlendirilmiştir. Türkiye Türkçesi ağızları ölçünlü dile oranla çok daha zengin bir söz varlığına sahiptir. Bu kavram zenginliğinin birçok sebebi vardır. Bunlardan en önemlisi Anadolu ağızlarının çağlar boyu Türkçenin bütün anlatım yollarından, türetme kurallarından yararlanmış olmasıdır. Bu çalışmada "kadın" ile ilgili adlandırmalar anlam ilişkilerine göre sınıflandırılmıştır. Derleme sözlüğünde kayıtlı olmayan kullanımlar ile sözlükte kayıtlı ancak farklı bir anlamla karşılananlar işaretlenerek derleme sözlüğüne katkı sağlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Söz varlığı, adlandırma, derleme sözlüğü, kadın.

Abstract

Human make various discriminations and classifications in order to facilitate his life and make his environment more comprehensible. Human naming the entities and concepts around him is one of the primary classifications. Naming has an important place in the vocabulary of a language. In this study, the concept of "woman" was discussed from the onomatological point of view based on Turkey Turkish dialects. Turkey Turkish dialects have richer vocabulary compared to vocabulary of the standard language. There are many reasons for this richness of concepts. One of these reasons is that Anatolian dialects benefited from all

* Bu makale, Amasya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi tarafından hazırlanan "Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatında 'Kadın' Sempozyumunda (4-6 Mayıs 2017) sunulan "Türkiye Türkçesi Ağızlarında Kadın" başlıklı bildirdiden geliştirilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü. El-mek: medihamangir@hotmail.com

expression possibilities and derivation rules for centuries. In this study namings about the concept of "woman" were classified in terms of meaning connections. Usages that are not included in the dictionary of compiled dialects and that are included but refer to different meanings were marked, and thus some contributions made to the dictionary.

Key words: Vocabulary, naming, dictionary of compiled dialects, woman.

Giriş

Dilin kullanım boyutu esas alınarak ortaya konulan söz varlığı çalışmalarının, son dönemde önemli ölçüde arttığı gözlemlenmektedir. Söz varlığı, dildeki seslerin simgeler, göstergeler olarak bir arada bulunmalarının yanı sıra o dile mensup toplumların dünya görüşünün yansıtıcısı, maddi ve manevi kültürünün bir görüntüsü durumundadır. Bir dilin söz varlığının incelenmesiyle, o dili konuşan toplumun yaşam biçimi, dinsel inançları, diğer uluslarla ilişki derecesi, nelere önem verdiği, gelenekleri, görenekleri kısacası kültür ve medeniyet birikimi ortaya konulur. (Aksan 1996: 9)

İnsan, yaşamını kolaylaştırmak ve çevresindekileri daha anlaşılır hale getirmek için varlıklar ve kavramlar arasında çeşitli ayrımlar, sınıflandırmalar yapar. İnsanın çevresindeki varlıkları ve kavramları adlandırması bu sınıflandırmaların başında gelir. İnsanın dünya algısı ile adlandırma gücü arasında doğrudan bir ilişki vardır. Dünyadaki bir gerçeklik, insan düşüncesindeki kavramlar aracılığı ile sözcüklere yansır, diğer taraftan insan dilindeki sözcükler de insanın dünyayı algılamasını etkileyebilir. (Başkan 2006: 169) Dildeki kelimeler, dünyadaki herhangi bir gerçekliğin yansımalarıdır.

Dilin en temel görevlerinden biri adlandırmadır. Adlandırma işlemi sırasında aslında dış dünyadaki şeyler değil insan zihnindeki kavramlar adlandırılır. (Erkman-Akerson 2007: 187) Ad bilimi, kavramdan hareketle o kavramın dilde nasıl anlatım bulduğu ve anlatımda hangi etkenlerin rol oynadığını araştıran (İmer, Kocaman, Özsoy 2011: 12) bir başka ifadeyle gördüğümüz ve algıladığımız her şeyin adıyla ilgilenen bilim dalıdır (Sakaoğlu 2001: 9) Bu çalışmaya konu olan kadın, tarihî Türkçenin sözvarlığı içerisinde özellikle ad biliminin bakış açısıyla elde edilen malzeme açısından oldukça zengindir.

Orhun Abideleri, döneme siyasî, sosyal ve kültürel bakımdan kaynaklık eden, Türklerle ilgili Türkler tarafından yazılmış ilk metindir. Kadın, Orhun Abideleri'nde aile içindeki ve devlet yönetimindeki önemli konumuyla ve dinî-mitolojik bakımdan kutsallığıyla dikkati çekmektedir. Bu ilk metinden itibaren Türk tarih ve kültürü içerisinde kadının farklı adlandırmalarını tespit etmek mümkündür.

Kadın ile ilgili çalışmaların bazıları adlandırma sınıflandırmalarını bazıları da kadının yerini sosyolojik ve kültürel açıdan tespit etmeyi esas alan çalışmalardır. (Çağatay 1962, Pilancı 2000, Küçük 2004, Karahan 2006, Gülsün 2008, Yazıcı Ersoy 2011, Uçar 2013, Gökşen 2015; Kaplan 1951, Yılmaz Anıl 2004, Köksel 2011)

Bu çalışmanın evrenini Türkiye Türkçesi ağızları oluşturmaktadır. Türkiye Türkçesi ağızları ölçünlü dile oranla çok daha zengin bir söz varlığına sahiptir. Bu kavram zenginliğinin birçok sebebi vardır. Doğayla iç içe yaşama, tarım ve hayvancılıkla uğraş sonucu çok çeşitli somut kavramların ortaya çıkması, farklı durum ve davranışları ayrıntılı biçimde dile getirme eğilimi ve en önemlisi de Anadolu ağızlarının çağlar boyu Türkçenin bütün anlatım yollarından, türetme kurallarından yararlanmış olmasıdır. (Aksan 1993: 61) Örneklem olarak Türkiye Türkçesi ağızlarında tek bir bölge değil, farklı bölgeleri temsil eden ağız araştırmaları kullanılmıştır. Çalışmaların sözlük ve dizin

taraması yapılarak kadın ile ilgili adlandırmalar tespit edilmiştir. Bunlar öncelikle anlam ilişkilerine göre sınıflandırılmıştır. Derleme sözlüğünde kayıtlı olmayan kullanımlar ile sözlükte kayıtlı ancak farklı bir anlamla karşılananlar işaretlenmiştir. Buna göre kadının ilgili söz varlığı ögeleri şöyle sınıflandırılabilir:

1. Kadın İle İlgili Adlandırmalar

Sınıflandırmada bir örnek adlandırma, birkaç ağızda kullanıldığı halde tasarruf açısından bir ya da iki tanıklıkla gösterilmiştir.

1.1. Doğrudan Kadın Kavramını Karşılایanlar

Derleme ve tarama sözlüklerinde “katun, hatun kişi, katın, avrat, dişi, dişi kişi, kız, uragut” adlandırmaları doğrudan kadın kavramını karşılayan kayıtlardır. Ağız çalışmalarının birçoğunda da bu adlandırmalar tespit edilmiştir.

ga, gı: Kadına seslenme (AA) (UA)

gız: Kız (AA)

gadin, gadun: Kadın (AA)

gancık (ganıcık): Kadın, dişi

o'rat<uragut: Avrat, kadın (MA)

vartın: Hanım, kadın (ERA)

1.2. Akrabalık Bağlarını Karşılایanlar

Türk dilleri akrabalık ilişkilerini karşılayan kelimeler bakımından oldukça zengindir. Dilin ihtiyaca binaen durum, kavram ve nesnelere karşılama özelliğinden hareketle Türk toplumunun akrabalık ilişkilerini ifade etmede yeni kelimelere ihtiyaç duyduğu ve bunları ürettiği söylenebilir. Türkçede akrabalık ilişkilerinin ayrıntılarıyla kavramlaştırıldığı görülürken, bunların İngilizce, Almanca, Fransızca gibi dillerden sayıca fazla olduğu dikkati çeker. (Aksan 1993: 54) Hint-Avrupa dillerinde iki hatta üç akrabalık adı tek bir kelimeyle ifade edilirken, Eski ve Orta Türkçe ile günümüz Türk dillerinde her tür akrabalık için ayrı terimler kullanıldığı gözlemlenir. Hint-Avrupa dillerinin çoğunda “amca” ve “dayı” (enişte) için tek terim kullanılır: İng. uncle, Alm. Onkel, Fr. Oncle vb. Yine bu dillerde “hala” ve “teyze” (yenge) için de tek terim kullanılır: İng. aunt, Alm. Tante, Fr. Tante vb. (Li 1999: 319)

Akrabalık bağlarını karşılayan adlandırmaların aynı kavramı işaretleyenleri kendi arasında sınıflandırılmıştır.

- anne

ablen(ablengil): Karım, hanımım, eşim (ERA)/ anne (OAA) / (KIA)

abu: Anne, teyze, hanım (AA)

analık: Üvey anne (UA)

aniko: Anneciğim(ERA)

eniy: Anne (OTA)

nenelik: Üvey anne, üvey nine (UA)

- abla

aba: Abla (MA) / billa, bulle(MUA) / abula (KIA) (RA)

baciko/bacokom: Bacıcığım (ERA)

cice: Abla (UA) (EDA)

eci: Büyük kız kardeş (AA) / anneanne (KIA)

- **hala****ame:** Hala (MA)/ (OA BiA)**bibi:** Hala (KA) (MA)**eme:** Hala (AA)- **teyze****deze:** Teyze (UA)/ dize (MUA)/ diyaze (KIA)- **yenge****cingiy:** Yenge (OTA)**gennabu (<gelinabu):** Yenge (AA)**yengi:** Yenge (MUA)- **nine****nene:** Nine (AA)**eci:** Büyük kız kardeş (AA) / anneanne (KIA)**nenelik:** Üvey anne, üvey nine (UA)- **görümce****eke:** Çok bilmiş olan; kadının veya kocanın büyük kız kardeşi (MA)**görüm:** Görümce (AA) (MA)- **elti****elti:** Elti (UA)**kilindaş:** Elti (OTA)- **kayınvalide****gayınna:** Kaynana (UA)**1.3. Kadının Eş Konumunu Karşıllayanlar**

Türk toplumunda kadının “eş” konumu en önemli rollerinden biridir. Eski Türkçeden itibaren kadının “eş” konumunun farklı adlandırmalarla karşılandığı görülür: ev, eş, erlü, haklu, kuma, yüz görmüş, er gören, er görmüş” vb. Ağızlarda da bu konumu karşılayan adlandırmalar şöyledir:

ayle: Hanım (AA) (MUA)**avrad:** Avrat, hanım (KIA)**ev sağabı:** Karı, zevce(KA)**gadin, gadun, gari:** Kadın, hanım (AA)/ garı (BTA)**guma:** Kuma (UA)**günü:** Kuma, ortak (KA)**helal:** Zevce, eş (ERA)**hem:** Eş, hem(ERA)**ferik:** Kuma, ortak (MA)**perçe:** Ortak, kuma (KOA)

1.4. Nişan veya Düğün Merasimiyle İlgili Kavramları Karşılıyanlar

Bu başlık altında kadınların söz, nişan ve düğün merasimlerinden önce, merasimler sırasında ve sonra kullandığı, taktığı, giydiği herhangi bir şey, daha geniş anlamda bu merasimlerden doğan çeşitli kavramlar ayrıntılı bir biçimde adlandırılmıştır. Bu başlık altındaki adlandırmalar da oldukça fazladır. Bu durum evlilik kurumunda kadının üstlendiği rolü tanıklar niteliktedir.

- ağır nişan:** Altın cinsinden düğün takısı (EA)
ağız tatlılığı(ağız tadı): Kız istemede içilen şerbet (ERA)
al: Gelinin yüzüne örtülen kırmızı örtü (MUA)
al kadma: Gelinin başına kırmızı örtü örtme töreni(MUA)
alma at-: Gelinin başına elma atma geleneği(EA)
astaba git-: Geline çeyiz düzmek (KIA)
ayağ açma: Gelinlik kıza davul zurna eşliğinde elbise götürmek, nişan takmak
beh (<pey): Oğlan evinin kız evine verdiği altın(EA)
birinti: Düğünlerde ilk gün(UA)
bohça: Nişanlı kıza hediye (AA)
bohça at-: Nişanı bozmak
bohça atdu-: Nişanı bozdurmak
cıgarık: Gümüş ayarında başlık pulu (KÜA)
çeniz: Gelin çeyizi (UA)/ cehez (EA) / çiz (EDA) / ceniz (KÜA)
çıgın: Bohça (MA)
dahım (tahım/dakım/takım): Düğünde verilen hediye(MUA)
danişık: Düğünlerde gelen misafirlerin ağırlanması (EDA)
deli kına: İlk kına gecesi(MUA)
dosluh: Kız verme dolayısıyla akrabalık(ERA)
döşsek: Düğünün ikinci günü(KÜA)
dübeg: Düğünün birinci günü (KÜA)
duvağ açımı: Düğünlerde duvak açımı (UA)
dürü: Güvey ailesi tarafından geline verilecek hediye(MUA)/ (KIA)
düğür (<tüngür): Gelin adayı (EA)
elbir: Görücü (OAA)
elbir tutmah: Görücü göndermek (OAA)
fotuz: Gelin başına takılan çiçekli taç (EDA)
gaçanah: Kızların izinsiz kocaya kaçması (KIA)
gatçı: Düğünde geline takılan hediyeler(MUA)
geline gelin ol-: Kaynananın kendisini gelin yerine koyarak onu anlaması ve geçinip gitmesi (EA)
gelinnik: Gelinlik (UA)
gızı sağduca çihart-: Gelinin bir yakınında düzenlenen eğlence (EA)
goce et-: Evlenmek, koca olarak kabul etmek (EA)
gor: Kadınların alınlarına taktıkları bir dizi altın (MA)
göre: Düğün sırasındaki bahşiş parası (EA)
havare: Gelin baba evinden alınırken söylenen türkü (URA)
helat (halat): Gelinin akrabalarına damat tarafından verilen hediye (URA)
heril: Genellikle ipekten yapılan duvak(MUA)
hoş gördü: Güğünlerde gelinin takı töreni (EDA)
ılıçkı: İçerisine öteberi konulan kadın bohçası (KDA)

- kesim:** Nişanda söz kesme(MUA)
kesmet: Söz kesme (KA)
kını: Kına (MUA)
koç-: Kızın kocaya varması (AUA)
koça-: Evlenemez duruma düşmek (AUA)
mıhayyer: Akrabalardan taliplisi olan, evlenme çağına gelmiş kız
okuntu: Düğünlerde dağıtılan şeker, üzüm (MUA) / ohuntu (KIA)
on dun: Salıdan başlayıp perşembe günü biten düğün (MUA)
öndül (öndün): Kız istemeye giden öncüler (AUA)
paşlıh: Başlık (KIA)
pırtı boz-: Düğün çeyizi düzmek (KIA)
saçu: Yeni evlenenlere verilen hediye (AA)/**saçı:** gelinin başına serpilene bozuk para(MA)
sadılama: Gelini evden çıkarırken söylenen mani (KÜA)
sapançalık: (sapançalığa gel-) Gelini babasının evinden götürürken verilen para (MA)
satıya gel-: Genç kızlar için evlenme çağına gelmek (KIA)
seysane (seyishane): Düğünden önce oğlan tarafından kıza gönderilen cihaz (KDA)
şerbet içil-: Nişan takılmak (UA)
şişlıh: Düğün için hazırlanan yemek (KA)
tohum davarı: Kız evine gönderilen çeyiz (EA)
uy-: Kızın kendi isteğiyle kocaya kaçması(RA)
üzengilik: Kaynananın verdiği hediye (UA)
vergili: Sözlü, evlenmek üzere birisine sözü verilmiş olan (ERA)
yeği: Kız babasına verilen başlık (RA)
yinala-: Kınalamak (RA)
yüz açımı günü: Zihaf gecesinin ertesi(MUA)

1.5. Kadının görünüşü, eşyaları ve kıyafetleriyle ilgili adlandırmalar

Kadının görünüşü, eşyaları ve kıyafetleriyle ilgili adlandırmaların söz varlığı içinde önemli bir yer tuttuğu tespit edilmiştir. Bu durum kadının dış görünüşüne verdiği önemi ve geleneklerine bağlılığını gösterir.

- ahıtma:** Kadınların tepeliklerinde bulunan altın süs (URA)
allıh: Makyaj boyası, allık (EA)
alvala: İpekli baş örtüsü(ERA)
belük (belik): Örme saç (MA)
bürgü: Kadın örtüsü, ferace (KIA) /bürüncek (RA)/ bürümcek/ bürümcük/ bürüneç (KDA)
camadan: Boncuklu yelek (UA)
cıncıhlı: Çok süslü (ERA)
cığa: Başa takılan tel, tüy (MA)
çalma: Yazma (MA)
çalma çal- (çol+ma): Baş örtüsünü ağız kapayacak şekilde örtmek (EA)
çar (car):Baş örtüsü(ERA)
çarma: Oyalı baş örtüsü (MA)
çarpana: Dört beş metre yün kuşak (MA)
çemter(<çember): Baş örtüsü(MUA)

- çevre:** Mendil(MA)
çit: Fes üzerine bağlanan tülbent (KA); basma, pazen (MA); desenli baş örtüsü (ERA)
- çimtiyenni** (çimtiyen,çinti): İçi astarlı kadın donu (KÜA)
deermi (degirmi): Kare şeklinde baş örtüsü (AA)
dizlik: Kadınların şalvar üstüne giydikleri önlük(KIA)
dolak: Baş örtüsü, yazma(MA)
dölbent: Tülbent (MA)
entarielik: Elbiselik (AA) antere (MA)/ henteri(MUA)
etekçe: Kıymetli entari (KOA)
erham: Kadınların dokuma dış giysisi (EA)
futa (fita): Peştamal (RA)
fittoz (fitoz): Baş bağlama şekli (EA)
gesi: Giysi, elbise (RA)
gıvrak (gıvrak): Bir çeşit yazma, baş örtüsü (KIA)
gollu: Baş örtüsünün uçlarının karşılıklı olarak katlanarak üçgen biçiminde bağlanmış şekli (MUA)
gugula: Kadınların baş örtüsü (KDA)
hisdannık : Fistanlık (MUA)
kankul (<kakül): Saçın ön ve kenar uzantısı (EA)/kenkül (kelkül) (MA)
küllük: Geleneksel kadın giyiminde başa vurulan fes (MA)
leçeyh (leçek): Tülbentten yapılmış beyaz baş örtüsü (ERA)
libas: Elbise(KA)
mahama(<marama): İşlemeli baş örtüsü (MA)
meççik et-: Saçı topuz etmek(MA)
menevrek: Şalvar türü (MUA)
merzi (merze): Peştamal(MUA)
miltan: Mintan, gömlek (MA)
neçeg: Baş örtüsü (URA)
onük: Önlük (AA)
paltar: Elbise(KA)
perçem: Saçın ön uzantısı (EA)
peşdambal: Peştimal, önlük (AA)
peşek: Etek (EA)
pısad (pısat): Elbise(MUA)
pusaf: Elbise, çamaşır(MUA)
şamı (şami): Kadınların başlarına örttikleri bir tür örtü(MUA)
tomman: (tuman) Don, şalvar (AA)/tuman (EA)
tütünnüyh (tütünlük): Kadınların evde giydikleri iş elbisesi (ERA)
üçpeşi: Geleneksel üç parçalı etek olan kadın giysisi (MA)
yalıh (yağlık,yalık): Başa örtülen örtü (OAA)
yapıh (yapık): Boyalı tülbent, yazma (OAA)
yazma: Baş örtüsü (EA)/ yazma (MUA) (GBA)
yaşmak (yaşmah): Namaz kılan kadınların başlarını örttikleri büyük yazma(KIA)
yecü: Başlık, kalım (KDA)

1.6. Doğumla İlgili Kavramları Karşıllayanlar

Türk toplumunda kadının en önemli rolü “annelik”tir. Doğum öncesi, sırası ve sonrasında ortaya çıkan kavramlar ile annelik rolünü karşılayan kavramlar da şöyle tespit edilmiştir:

- anaç:** Yetişkin, doğurma çağında (MA)
belek: Kundak (UA)
cırbalu: Çok çocuğu olan (AA)
doğda: Doğum sonrası görme ve yapılan eğlence(MA)
emzukli: Lohusa kadın (AUA)
gümanni gal-: Hamile kalmak (ERA)
kunnacı (<kulnaç): Gebe, doğuracak durumda olan (MA)
südana: Süt anne (GBA)
yüklü: Hamile (MUA)

1.7. Kadının Yaşına Göre Yapılan Adlandırmalar

- ak ana:** Büyük valide (KOA)
boyna: Nine, büyük valide (KOA)
ebegarı: Kocakarı, nine (KIA)
geçgün: Geçkin, yaşlı (AA)
gocarı: Kocakarı (AA)/gocgarı (KÜA)

1.8. Kadına Yönelik Olumsuz Adlandırmalar

XIII. yüzyıldan Türkiye Türkçesinin başlangıcına kadar Oğuzca metinlerde kadını aşağılayan, toplum içindeki olumsuz bakış açısını gösteren az sayıda adlandırma tespit edilmiştir. Bunlar “eksikli, eksüklü, kasık mancanası”dır. (Karahan 2006:10) Ancak gerek Pıllancı (2000), gerekse Uçar (2013) Derleme Sözlüğünü esas alarak yaptıkları araştırmalarda kadına yönelik olumsuz adlandırmaların çok fazla olduğunu tespit etmişlerdir. Ağız araştırmaları esas alınarak yapılan bu çalışmada da olumsuz adlandırmaların az olmadığı görülür:

- ahıl gıssa:** Karım, bizim hanım (ERA)
asık: Erkeğe göre güçsüz görülerek kadın ve kızlar için kullanılır (KIA)
asikli: Erkeğin karısına hitap ederken kullandığı kelime (OAA)
artis: Hafif meşrep oyuncu kadın (ERA)
cadaloz: Kaynana, dedikoducu kimse (ERA)
cazi: Cadı, fitneci (ERA)
dingesek: Hafif genç kız (AA)
ecuze: Çok kavgacı ve terbiyesiz kadın (ERA)
evsüketek: Kadın (AA), esgiğetek, esgeteh (KA), esgötek,esgügetek (EA)
fitdoz: Oynak, cilveli kadın (ERA)
ganayahli: Kadın, kız çocuk (ERA)
gancih: Oynak kadın(ERA)
gahbe: Kahpe (UA)
gocasireg: Koca isteyen kadın (MUA)
godah: Söz dinlemez, geçimsiz kadın (KIA)
kelhuta: Beceriksiz kadın (MA)
kokona: Yaşlı ve çirkin kadın (RA)
koğcu: Söz getirip götüreren (MA)

- nanaher:** İri yarı, çok bilmiş kadın (ERA)
ninno kızlar: Hoppa kızlar (EA)
pezo:Çöpçatan kadın(ERA)
rospu: Kötü yola düşmüş kadın(UA)
soyha: Aşağılık, kötü insan, kadın (KIA)
şarmuta (şarmıta): Haşarı, bağırtlak, edepsiz kadın (MA)
zey gez-: Çok gezmek, hiç evinde bulunmamak (ERA)

1.9. Kadının Yaptığı İşleri Karşılamanın Adlandırılmaları

- beslek:** Hizmetçi (OA)
çitime: Kumaş ve örgülerin yırtıklarını dikmek(MA)
dazkalı: Bayan öğretmen (BTA)
düüncü: Düğün işi ile uğraşan (UA)
hizmatçı: Hizmetçi (UA)
iremdar: Remilci, falcı (KA)
keniz: Hizmetçi kadın (KA)
kenişçilih: Hizmetçilik (KA)
kınacı: Kınacı (UA)
koçira: Aşçı kadın (ERA)
natır: Müşteriyi yıkayan kadın (MA)
ondüleci: Bayan kuaförü (UA)
taya: Mürebbi, dadı (ERA)

1.10. Kadının Statüsüne Göre Adlandırılmaları

- dereceli kadın:** Ermiş kadın (KIA)
döşrühli (döşürüklü): Düzeni, tertibi seven ve yerine getiren kadın (ERA)
goca avrad: İlk, yaşlı eş(KIA)
kadın kız: İyi bir ana ve eş olacak kız (KIA)
osmanni: Osmanlı, kadın için erkek davranışları olan (ERA)
zenan ehli: Kadın (KA)
zenan ehli: kadın (KA)

2. Derleme Sözlüğünde Farklı Anlamlarla Kayıtlı Adlandırılmaları

Tarama sırasında bazı adlandırmaların DS'de yer aldığı ancak farklı anlamlarla kayıtlı olduğu tespit edilmiştir. Bu başlık altında adlandırmaların DS'deki karşılıkları gösterilmemiş, sadece tespit edilen anlamın DS'ye katkı sıralaması işaretlenerek ağızlardaki anlamları verilmiştir:

- ahıtma (III)** Kadınların tepeliklerinde bulunan altın süs (URA)
ayağ açma (II) Gelinlik kıza davul zurna eşliğinde elbise götürmek, nişan takmak (MA)
camadan (II) Boncuklu yelek (UA)
çalma (XI) Yazma (MA)
çar (car) (V) Baş örtüsü (ERA)
dahım (tahım/dakım/takım) (V) Düğünde verilen hediye (MUA)
deermi (degirmi) (III) Kare şeklinde baş örtüsü (AA)
döşsek (döşek, doşsek, düşek) (IV) Düğünün ikinci günü (KÜA)
düğür (<tüngür, dünür, düngür, dünürcü, düvür, düyürcü) (III) Gelin adayı (EA)

- elbir (V) Görücü (OAA)
 erham (II) Kadınların dokuma dış giysisi (EA)
 ev sağabı (evsabı) (II) Karı, zevce (KA)
 fitdoz (fitoz, fittoz) (IV) Oynak, cilveli kadın. (EZA)
 godah (godak, goduk) (IV) Söz dinlemez, geçimsiz kadın (KIA)
 göre (VII) Düğün sırasındaki bahşiş parası (EA)
 kesmet (kesenali, kesenek, keseri) (VIII) Söz kesme. (KA)
 koçmak (kocmak, koçuşmak, kucmak) (III) Kızın kocaya varması (AUA)
 küllük (XII) Geleneksel kadın giyiminde başa vurulan fes. (MA)
 sadılama (sadılamak, sadalamak) (XI) Geline evden çıkarırken söylenen mani (KÜA)
 satıya gelmek (II) Genç kızlar için evlenme çağına gelmek (KIA)
 şişli (şişlik) (III) Düğün için hazırlanan yemek (KA)
 taya (VI) Mürebbi, dadı (ERA)
 zey gezmek (II) Çok gezmek, hiç evinde bulunmamak (ERA)

3. Derleme Sözlüğünde Kayıtlı Olmayan Adlandırmalar

Bu başlık altında DS’de kayıtlı olmayan adlandırmalar tespit edilerek farklı kaynaklarda karşılaşılanlar ve çeşitli değerlendirmeler dipnotlarla verilmiştir.

- ağır nişan:** Altın cinsinden düğün takısı (EA)
al kadma: Gelinin başına kırmızı örtü örtme töreni(MUA)
alma at-: Gelinin başına elma atma geleneği(EA)
astaba gitmek: Geline çeyiz düzmek (KIA)
birinti: Düğünlerde ilk gün(UA)
çalma çalmak (çol+ma): Baş örtüsünü ağzı kapayacak şekilde örtmek (EA)
çarma: Oyalı baş örtüsü (MA)
çemter (<çember): Baş örtüsü (MUA)
çevre¹: Mendil (MA)
deli kına: İlk kına gecesi (MUA)
dereceli kadın: Ermiş kadın(KIA)
dingesek²: Hafif genç kız (AA)
dosluh: Kız verme dolayısıyla akrabalık (ERA)
dübeg: Düğünün birinci günü (KÜA)
elbir tutmah: Görücü göndermek (OAA)
fotuz³: Gelin başına takılan çiçekli taç (EDA)
gaçanah: Kızların izinsiz kocaya kaçması (KIA)
gızı sağduca çihartmak: Gelinin bir yakınında düzenlenen eğlence(EA)
gocasireg: Koca isteyen kadın (MUA)
havare: Gelin baba evinden alınırken söylenen türkü (URA)
ılıçkı: İçerisine öteberi konulan kadın bohçası (KDA)
iremdar: Remilci, falcı (KA)

¹ Derleme sözlüğünde “çevrecilik: Genç erkeklerin kullandıkları büyük mendil, çevre. (Ky.)” kaydı tespit edilmiştir. Ancak “çevre” madde başı olarak kayıtlı değildir, ayrıca taramada kadınların kullandığı bir araç olarak karşımıza çıkar.

² Derleme sözlüğünde “dingelek (dingildek): Yersiz söze karışan (Çarşamba-Sm.)” kaydı ile “dingeleklilik: Hoppalık (Sm.)” kayıtları tespit edilmiştir.

³ Derleme sözlüğünde “fitoz (fittoz) (I) Gelinlerin başına çevre ile yapılan hotoz şeklinde saç biçimi. (Merzifon-Ama.)” ve “fottoz: Kadınların baş örtülerinin düşmemesi için üç parmak eninde, kumaştan yapılan bağ. (Oltu-Ezm.)” şekilleri kayıtlanmış, ancak “fotuz”şekli tespit edilememiştir.

- kadın kız:** İyi bir ana ve eş olacak kız(KIA)
kelhuta⁴: Beceriksiz kadın (MA)
kenişçilik: Hizmetçilik (KA)
keniz⁵: Hizmetçi kadın (KA)
kilindaş⁶: Elti (OTA)
koçamak: Evlenemez duruma düşmek. (AUA)
muhayyer⁷: Akrabalardan taliplisi olan, evlenme çağına gelmiş kız.(URA)
ninno kızlar: Hoppa kızlar (EA)
ondun: Salıdan başlayıp perşembe günü biten düğün (MUA)
ondüleci⁸: Bayan kuaförü (UA)
periçe⁹: Ortak, kuma (KOA)
peşek¹⁰: Etek (EA)
pusaf¹¹: Elbise, çamaşır. (MUA)
sapancalık (sapancalığa gelmek) Gelini babasının evinden götürürken verilen para (MA)
şişli (şişlik): Düğün için hazırlanan yemek. (KA)
üçpeşi¹²: Geleneksel üç parçalı etek olan kadın giysisi. (MA)
vartın: Hanım, kadın (ERA)
yinalamak: Kınalamak (RA)

Sonuç

Dil, ihtiyaç duyduğu kavramları karşılayacak bir düzene sahiptir. Türkiye Türkçesi genel söz varlığı içerisinde “kadın” kavramının oldukça zengin bir biçimde karşılandığı görülür. Bu çalışmada doğrudan “kadın”ı karşılayan ögelerin yanı sıra kadının giyim kuşamda kullandığı nesnelere, düğün öncesi ve sonrasında kadını ilgilendiren soyut ve somut kavramlar, akrabalık bağlarını karşılayan sözler, saygın statüsünü ifade eden adlandırmalar, olumsuz tutum ve davranışları karşılayan sözler vb. tespit edilmiştir.

Çalışmada, nişan veya düğün merasimiyle ilgili kavramları karşılayanlar ile kadının görünümü, eşyaları ve kıyafetleriyle ilgili adlandırmaların önemli bir yer tuttuğu tespit edilmiştir. Bu durum, kadının dış görünüşüne ve ayrıntıya vermiş olduğu öneme işaret etmekle birlikte Türk toplumunda nişan ve düğün merasimlerinin özellikle kadın merkezli olduğunun da göstergesidir. Ayrıca Türkçenin genel söz varlığı içinde akrabalık adlarının önemli bir yer tutması, Türk toplumunda akrabalık ilişkilerinin ne derece önemsendiğinin de kanıtıdır. Bu gerçeklik, çalışmamızda da kadının akrabalık bağlarını karşılayan kavramların sayıca fazla olmasıyla teyit edilmiştir.

⁴ “Kelhuta”, “kethüda” kelimesinin fonetik ve semantik değişime uğramış biçimi olarak düşünülebilir.

⁵ “Keniz” f. Esir kadın, hayalîlik, cariye.

⁶ “kilindaş” derleme sözlüğünde kayıtlı değildir. Ancak Yong-Song Li'nin “Türk Dillerinde Akrabalık Adları” çalışmasında madde başı olarak kayıtlanmış ve farklı lehçelerdeki kullanımları gösterilmiştir. kelin+deş olarak çözümlenen bu kelime Kıpçak grubundaki günümüz Türk dillerinin birkaçında kullanılmaktadır. (Li 1999: 305-306)

⁷ “muhayyer (A.): Seçmeli, beğenmeye bağlı, beğenmece. (OTAL)” kelimesinden anlam değişmesiyle kullanıldığı düşünülebilir.

⁸ Güncel Türkçe Sözlükte “ondüle (Fr.) Daldalı, kıvrımlı, kıvrılmış.” kayıtlıdır. Ancak kelime bir tür saç biçimini de karşıladığından “ondüle+ci : Bayan kuaförü.” anlamında bir türetilmiştir.

⁹ perî (F.) mec. Çekici güzelliği olan çok alımlı kız veya kadın. (OTAL) periçe < peri+çe biçiminde düşünülebilir.

¹⁰ Derleme sözlüğünde “peş (III) (peşri) Üçetek denilen kadın giysisi. (Ezm.)” ile “peşdil (peşlik) Kadınların önlerine bağladıkları iş önlüğü. (Şarkıkaraağaç-İsp.)” kayıtları tespit edilmiştir. “peşek” kaydı yoktur.

¹¹ Ali Akar, “pusaf” ile karşılaştırmayı önerir. Derleme sözlüğünde “pusaf” kaydı yoktur. Ancak “pısat” madde başı (1) Gelin olacak kızın çeyizi. (Gördes-Mn.) (2) Giysi (Tire-İz.) (3) Çamaşır (Nazilli-Ay.) olarak kayıtlıdır.

¹² Derleme sözlüğünde “üçpeşi” kayıtlı değildir. Ancak “üçetek”ten hareketle “üçpeşi< üç+peş+i” tespiti yapılabilir.

Derleme sözlüğünde “ılıçkı, dingesek, kilindaş, birinti, şişliş, godah, perice, ondun, pusaf, vartın, ninno kızlar vb.” adlandırmaların kayıtlı olmadığı tespit edilmiştir. Bu tespitler, derleme sözlüğüne katkı sağlamıştır.

Derleme sözlüğünde “eke, ayağ açma, düğür, sadılama, camadan, çalma, taya, küllük, koçmak, elbir, göre vb.” kelimelerin de farklı gösterilenlerle karşılandığı tespit edilmiştir. Bu yeni anlamlar da derleme sözlüğü için önemli bir katkı sayılabilir.

Birincil Kaynaklar ve Kısaltmaları

- Akar, A. (2004), *Muğla Ağızları*, Muğla Üniversitesi Yay. **MUA**
 Aydın, M. (2002), *Aybastı Ağzı*, TDK Yay. Ankara. **AA**
 Demir, N. (2001), *Ordu İli ve Yöresi Ağızları*, TDK Yay. Ankara. **OA**
 Devellioğlu, F. (1995), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, **OTAL**
 Ercilasun, A. B. (1983), *Kars İli Ağızları*, Gazi Üniversitesi Yay., Ankara. **KA**
 Eren, M. E. (1997), *Zonguldak-Bartın-Karabük İlleri Ağızları*, TDK Yay. Ankara. **ZBKA**
 Erten, M. (1994), *Diyarbakır Ağzı*, TDK Yay. Ankara. **DA**
 Gemalmaz, E. (1995), *Erzurum İli Ağızları*, TDK Yay. Ankara. **EZA**
 Gülensoy, T. (1988), *Kütahya ve Yöresi Ağızları*, TDK Yay. Ankara. **KÜA**
 Gülseren, C. (2000), *Malatya İli Ağızları*, TDK Yay. Ankara. **MA**
 Gülsevin, G. (2002), *Uşak İli Ağızları*, TDK Yay. Ankara. **UA**
 Günay, T. (2003), *Rize İli Ağızları*, TDK Yay. Ankara. **RA**
 Günşen, A. (2000), *Kırşehir ve Yöresi Ağızları*, TDK Yay. Ankara. **KIA**
 Kalay, E. (1998), *Edirne İli Ağızları*, TDK Yay. Ankara. **EDA**
 Korkmaz, Z. (1994), *Güney-Batı Anadolu Ağızları*, TDK Yay. Ankara. **GBA**
 Özçelik, S. (1997), *Urfa Merkez Ağzı*, TDK Yay. Ankara. **URA**
 Özkan, F. (1997), *Osmaniye Tatar Ağzı*, TDK Yay. Ankara. **OTA**
 Sağır, M. (1995), *Erzincan ve Yöresi Ağızları*, TDK Yay. Ankara. **EA**
 Turan, Z. (2006), *Artvin İli Yusufeli İlçesi Uşum Köyü Ağzı*, TDK Yay. Ankara. **AUA**
 TDK (1982) *Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*, TDK Yay. Ankara. **DS**
 TDK (1995) *XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü*, TDK Yay. **TTS**

İkincil Kaynaklar

- Aksan, D. (1993) *Türkçenin Gücü*, Ankara: Bilgi Yay.
 _____ (1998) *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, Ankara: TDK Yay.Ç
 Aydın, M. (2008). *Ordu ve Yöresinde Armut Adları*. Turkish Studies, 3/3, 129-138.
 Başkan, Ö. (2006). *Dilde Yaratıcılık*, İstanbul: Multilingual.
 Çağatay, S. (1962). *Türkçede ‘Kadın’ İçin Kullanılan Sözcükler*. TDAY Belleten, Ankara: TDK Yay. 13-49.
 Doğan, N. (2011). *Ad Bilimi Açısından Havza ve Vezirköprü Ağızlarında Oya Adları*, Samsun Sempozyumu Bildiri Kitabı (13-16 Ekim 2011), 431-438.
 Erkman-Akerson, F. (2007) *Dile Genel Bir Bakış*, İstanbul: Multilingual.
 Gökşen, C. (2015). *Anadolu’da Erkeklerin Eşleri İçin Yaptıkları Bazı Adlandırmalar ve Bunların Sosyokültürel Boyutları*. Türk Dili Edebiyatı Dergisi, LII, 43-62.
 Gülsün, A. (2008). *Divanu Lûgati’t Türk’te Kadın ve Onun Dünyası*. Uluslar Arası Türkiyat Araştırmaları Bilgi Şöleni Bildirileri, 24-28 Eylül, Ankara.

- İmer, K., Kocaman, A., Özsoy, A.S. (2011). *Dilbilim Sözlüğü*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yay.
- Kaplan, M. (1951). *Dede Korkut Kitabında Kadın*. *Türkiyat Mecmuası*, 9, 99-112.
- Karahan, A. (2006). *Tarihî Türk Dilinin Söz Varlığına Katkılar: Kadınla İlgili Kelimeler Üzerine*. Bilkent Üniversitesi I. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı Bildirileri, Ankara, 1-12.
- Köksel, B. (2011). *Orhon Yazıtları'nda Kadın*. *e-Journal of New World Sciences Academy*, 6, 331-341.
- Küçük, S. (2004). *Türkçenin Yazılı Eserlerinde Kadı ve Kadın İçin Kullanılan Sıfatlar. Kadın Çalışmalarında Disiplinlerarası Buluşma 1-4 Mart 2004 Sempozyum Bildirileri Metinleri 1*, 201-209.
- Li, Y. S. (1999). *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*, İstanbul: Simurg.
- Pıllancı, H. (2002). *Anadolu Ağızlarında Kadın İçin Kullanılan Sözler Üzerine Bir İnceleme. Kadın/Woman 2000 Kadın Araştırmaları Dergisi, Doğu Akdeniz Ün. Yay. 3/2*, 71-82.
- Sakaoğlu, S. (2001). *Türk Ad Bilimi I Giriş*, Ankara: TDK Yay.
- Uçar, M. (2013). *Anadolu Ağızlarında Kadının Söz Varlığına Dair Bir Tasnif Denemesi. Turkish Studies*, 8/9, 2465-2485.
- Yazıcı Ersoy, H. (2011). *Başkurt Türkçesinde 'Kadın' İle İlgili Söz Varlığı. Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Konya*, 31, 55-82.
- Yılmaz Anıl, A. (2004). *Kutadgu Bilig'de Kadın. Hacı Bektaşî Veli Araştırma Dergisi*, 324-341.

